

0924

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVÉGI MELLÉKLETE
2016. SZEPTEMBER 24.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

S z í v d o b b a n á s

Sütő András
Anyám könnyű álmot ígér'

Biztató'
(részlet)

Egy napon így szólt anyám:

- Írhatnál rólunk is valami könyvet.

- Nocsak! - néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?

- Igaz legyen - mondta.

Láthattam tehát, hogy kérdésemmel az irányt elhibáztam. Anyám nem egyezkedésre gondolt, hanem - a kézmozdulatáról is ítélve - a fájdalomra a halántéka táján. Egy láthatatlan, szorító abroncsra, amely álmából is gyakorta felriasztja. Ilyenkor arra gondol, hogy mindannyiunk háta mögött felgyűlt az idő; szép csendesesen ereszkedünk alá, mint a harangóra súlya. Mind közelebb a földhöz, azután kopp! - megérkeztünk, s nincs kéz, amely az órát még egyszer fölhúzná. De lenne bár egy könyvecske, ó, nem vigasztalónak, hanem tanúskodásképpen egyről és másról, ami megesett velünk.

- Ez nekem is gondom - adtam meg magam.

- Hallgass arra a gondra, s az álmod könnyebb lesz!

A könnyű álmot anyám naphaladáskor az udvaron ígérte meg a cöveklábú asztalnál, amely nyári napokon piros paradicsommal, frissen hámozott uborkával, mezősegi sajttal vár haza engem; ősszel is vár, s olyankor, ha sírós az idő, a tornác fájáról nézem, és igyekszem tanulni valamit tőle. Fűzfalábaival makacsul a földbe kapaszkodik, esőben, jégverésben tisztul, s télen is vár, hóval borítottan, akár egy fehér koporsó.

Művész Páholy

A hargitai sást meg kellett enni

Jégtörő írók címmel rendez konferenciát a Magyar Művészeti Akadémia művészetelméleti tagozata Tamási Áron és Sütő András, az MMA posztumusz tiszteleti tagja emlékére a Pesti Vigadóban szeptember 30-án. Az előadók között mások mellett Bertha Zoltán, Falusi Márton, Jánosi Zoltán és Kubik Anna szerepel. Sütő és Tamási életművéről Márkus Béla irodalomtörténészt, az MMA levelező tagjával beszélgettünk.

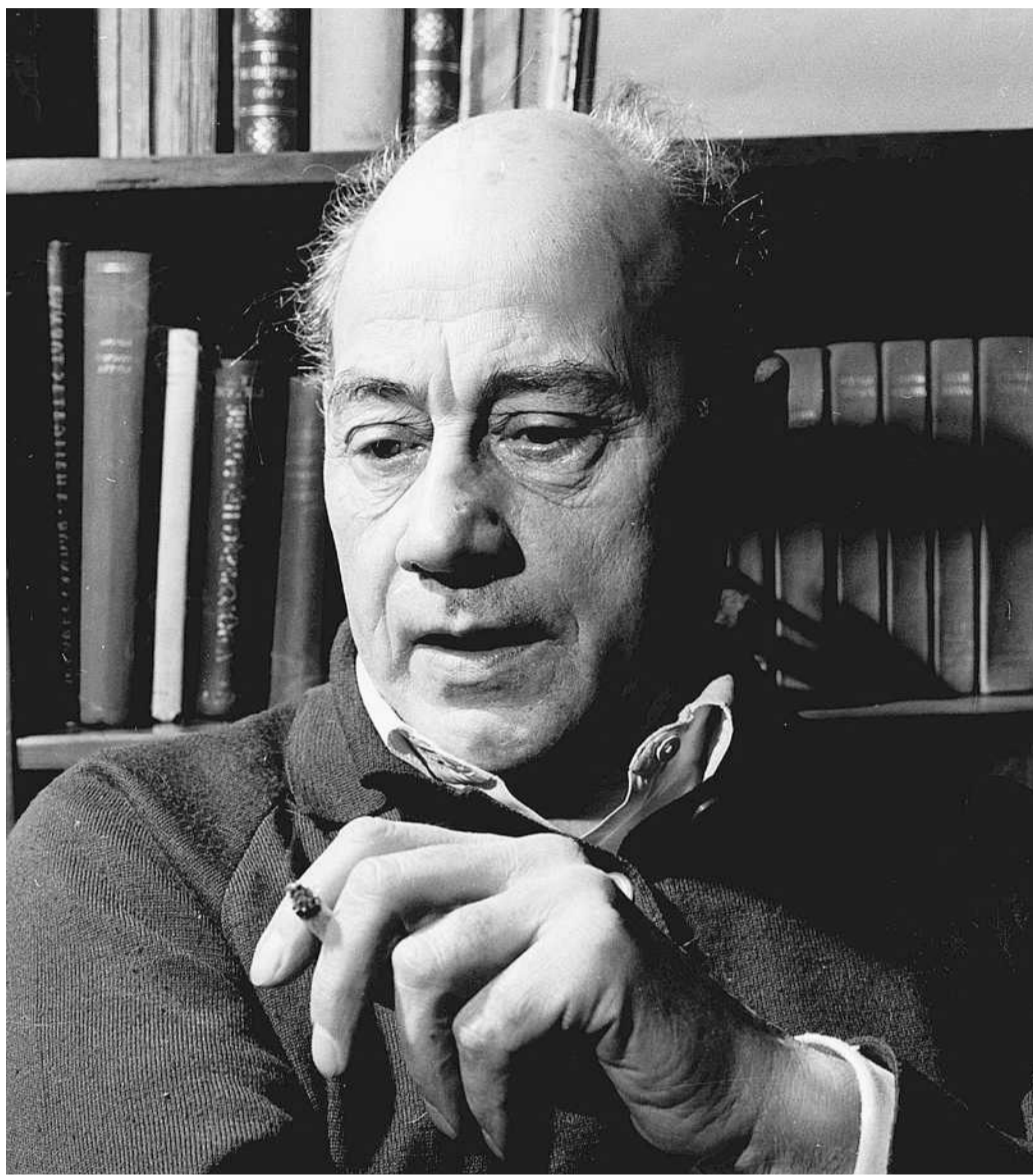
- Mi kapcsolja össze a két író irodalom- és társadalomtörténeti szempontból, miért váltak „jégtörőkké”?

- Valószínűleg azért, mert egyikük írt egy népmeseregényt Jégtörő Mátyás címmel, amelyet Babits Mihály a pikareszk Don Quijote és a Robinson mellé állított, élvezve és érezve az író legszemélyesebb hangját és líráját. A másikuk pedig Jégtörő gondolatok bátor hirdetőjének nevezte a meseregény szerzőjét, főleg a Szülőföldem című útirajza gyümölcsös példázata alapján s amiatt is, mert volt merse önrendelkezési jogot, azaz autonómiát követelni az erdélyi magyarságnak. A példázat, mint talán ismeretes, a gyümölcsfa alatt egymás tetejében álló három emberről szól, akik közül a legfelül lévő nemcsak szedi a gyümöl-

csöt, hanem el is teszi, a közbülső sóváran les felé, ám közben bizalmatlanul figyeli az alsót, aki viszont szétvetett lábakkal és megörnyedve állva mondogatja magában: „Ilyen számár is csak én lehettem, hogy magamra eresztettem őket.” Ami az írók kapcsolatát illeti, az szemléleti alapú, az alkotói szereppel, feladattal éppúgy összefügg, mint a stílusbeli rokonsággal. Amikor Sütő András azzal példálózik, hogy égő házban tündérkirálynő sem fészülködik vagy hogy égszakadásban szünetel a lepkefogás, akkor ugyanolyan súlyos gondolatot továbbít, mint Tamási, Babitsot idézve, aki szerint „nemzet- és sorstársaival egy-

temben az író nemcsak azért felelős, amit írásban és szóban hirdet, hanem azért is, amit mások az ő hallgatása fölött a népével cselekednek”. A stílus pedig, ahogy furfangos kedélyben foganva váratlan drámaiságba fordul - utánozhatatlan. Magáról is írhatta volna Sütő, amit elődjéről írt: vidámsága, az emberi lét nagy kérdéseivel küzdő lélek derűje persze nem kabaré. „Én Istennek meghagyása szerint a vállaimon hozom elétek egy kicsi népek a terhét” - ezt Tamási a székelységre értette, utódja viszont a romániai kisebbségi magyarság egészére érthette.

folytatása a II. oldalon

Tamási Áron (1897–1966)
FOTÓ: MTI

Sütő András (1927–2006)
FOTÓ: MTI/FARKAS TAMÁS

„Van nekem egy falum. Némelykor, ha lelkeimmel burkolom magam körül, úgy tetszik, mintha én építettem volna őt, mikor még Isten szándékában laktam. Máskor meg szülőmnek érzem, aki egy csillagos estén, szomorú-mókás mese után fogant engem.”
(Tamási Áron)

folytatás az I. oldalról

A társadalom történetének azt a kelet-közép-európai menetét látva s tapasztalva, amely mintha csak azért haladt volna az időben előre, hogy utólag igazat adjon Makkai Sándor úgy nyolcvan éve leírt szavainak: „a kisebbségi kérdés megoldhatatlan”, a kisebbségi sors „merőben ellenkezik az emberi méltósággal”. „Szolgasorsban, lefokozott életformák között hosszú időnkig el lehet tengődni, de nem lehet fejlődésképes nemzeti életet élni, ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet embernek lenni.”

– *Mi volt a szerepük a huszadik századi romániai magyar irodalom történetében, és hol van a helyük a mai kánonban?*

– A kánon nem olyan, mint a lottó, hogy hétről hétre kihirdetik, milyen számokat húztak ki. Ha mégis van valami hasonlatosság, arról épp a marosvásárhelyi folyóirat, a Látó

szerkesztői gondoskodtak, amikor kihúzták Sütő András nevét szerzőik névsorából – holott az induló lapban közölték az írásait, s példának okáért Adyt vagy Örkényt, Pilinszkyt a szerzőik között tudják. Eme önhatalmú kánonizálótól nemigen különböznek a kolozsvári egyetem körül forgolódk sem, főleg pedig azok nem, akik színházi emberekként forgószínpadokra vihetnék a hetvenes-nyolcvanas években hatalmas közönségsikerű drámáit, az Egy lócsiszár virágvasárnapjától kezdve, a Csillag a máglyán át, mondjuk, a Káin és Ábelig, az Advent a Hargitán nem is említve. A színpadra vagy a kánonba emelés igyekezete Magyarországon is hiányzik: Nemzeti Színházaink sem játsszák a darabjait, könyvkiadók sem tüsténkednek a művek megjelentetésével. Tamási utóélete szerencsésebben alakul: már nem hallani, Erdélyből sem, mint a rendszer-

váltás táján, hogy kisbetűvel kell írni a nevét. Színpadra is gyakrabban viszik, Magyarországon pedig folyik az életmű kiadása. Az irodalom történetében – nemcsak a huszadik századéban! – az volt és marad a szerepük, hogy alkotásaik jelen legyenek, mutatva: maradó életművekben az esztétika és az etika ikerestvérekként „viselkednek”.

– *Mennyiben formálták át az erdélyi prózahagyományt?*

– Hogy átfomálták-e, kétséges kérdés. Egyrészt, mert ha az egyikük lényegesen változtatott rajta, akkor a másik már ugyanezt nem tehetette. Másrészt mivel jellemezhető ez a hagyomány? Hermányi Dienes József anekdotázó kedvéhez, szellemes szójátékaihoz képest nyilván kevésbé szembeütő az „átformálás”, mint Kemény Zsigmond ködképes kedélyvilágához vagy még korábbi az emlé-

irat-írók, például a Bethlenek, Kata és Miklós, részletezően bonyolult önelemzéséhez képest. Mindenesetre a két „jégtörő” hagyományformálásának közös jegyei közé tartozik a metaforikus, képi beszéd kedvelése s az, amit Sütő ír a székely „vele született” humora és a helyzeten felülemelkedő, mókázó hajlama kapcsán az Ábel kacagása és szomorúsága című esszéjében: „Ennél is ősbibb azonban a helyzet, melyben a hargitai sast meg kellett enni, bárminő kacagató is a látvány. Az effajta karmos kacagásból nem nehéz kihallani a riadt szív dobbanásait.” Állíthatjuk: a legújabb, immár Tamási és Sütő után formálódó hagyományban a helyzet nem változott, a javulás irányába semmiképp, legfeljebb a szív dobbanásai ritkábban és nehezebben hallhatók.

FORGÁCH KINGA

Örztől a létharcig

A romániai magyar kultúra hagyományosan irodalomközpontú. Mái legnagyobb kérdéseinek egyike pedig, hogy „romániai magyar” vagy „erdélyi magyar” kultúráról, azon belül irodalomról érdemes beszélni – állapítják meg Balázs Imre József és Vallasek Júlia az Irodalmi támpontok az erdélyi magyar identitás értelmezéséhez című tanulmányukban, amely a tavaly Sors és Jelkép címmel megjelent kötetben kapott helyet.

A szerzők emlékeztetnek rá, hogy a vita 1937-ben kezdődött, amikor Gaál Gábor közölte a Transzilvániai-e vagy romániai magyar irodalom? című esszéjét, majd 1924-ben Kristóf György jelentette meg Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője című munkáját. Gaál akkor amellett érvelt, hogy „hamis az az irodalom, amely a romániai magyar élet vízióját csak Transzilvániára szűkíti”.

Anélkül, hogy előreszaladnánk, gondolkunk bele abba, hová helyeznénk a nagyváradi irodalomtörténeti fejezetet, ha csupán Erdélyre szorítkoznánk! Ha az anyaországi irodalomhoz, mivel a város akkor még a Magyar Királysághoz tartozott, mi lenne a Trianon után is továbbélő lokális irodalmi hagyománnyal, amely nagyváradi és romániai, de semmiképp sem erdélyi.

Nehezíti a kérdés eldöntését, hogy miközben a romániai magyar kultúra története jogi értelemben a trianoni döntés után kezdődött el, erdélyi magyar kultúráról és irodalomról évszázadok óta beszélhetünk, hiszen a Gyulafehérvári sorok, egyik első nyelvemlékünk a 14. században keletkezett, de bizvást nevezhető az erdélyi magyar irodalom részének Apáczai Csere János, Kuncz Aladár és Makkai Sándor is reménykedett a Kós-féle megoldásban, s az erdélyi magyar szerzők az együttműködés reményében ekkoriban sorra fordították a román költőket, például Eminescut, az Erdélyi Helikon üléseire pedig rendszeresen meghívták a százas szerzőket is.

Többen azért kerültek az erdélyi magyar kultúra kifejezést, mert azt sokan a Kós Károly-féle transzilvánizmussal rokonítják, amely út, miként az később bebizonyosodott, jó időre járhatatlanná vált.

Kós Károly, Zágony István és Paál Árpád Kiáltó szó címmel 1921-ben tett közzé röpiratot, amely az Erdélyben élő népek egységét és egymásra utaltságát hirdette, partnerséget keresve a román állammal. A Fekete kolostor szerzője, Kuncz Aladár és Makkai Sándor is reménykedett a Kós-féle megoldásban, s az erdélyi magyar szerzők az együttműködés reményében ekkoriban sorra fordították a román költőket, például Eminescut, az Erdélyi Helikon üléseire pedig rendszeresen meghívták a százas szerzőket is.

Az új erdélyi identitás konstrukcióját azonban azok a fiatalok végezték el, akik 1918–19-ben indultak a váradi Magyar Szó és a Tavasz, a vásárhelyi Zord idő és a kolozsvári Napkelet, valamint a Pásztortűz című folyóiratokban, így Reményik Sándor, Tompa László és Áprily Lajos. Ahogy Láng Gusztáv írja, ekkor kezdte el a hazafogalmat a szülőföld fogalma helyettesíteni az erdélyi magyaroknál, s elindult egy másik folyamat is, amelyre Gavril Scridon román irodalomtörténész hívja fel a figyelmet: a kisebbségi sorba szoruló közösség művészei egyre inkább a román kultúrával, azon belül irodalommal kerülnek kölcsönhatásba, a későbbi évtizedekben pedig – főleg a szocialista éraban – pedig az anyaországi eszmék, irányok kifejezetten háttérbe szorulnak a románra való reflektálással szemben. Hasonló folyamat játszódott le egyébként a képzőművészeknél is, akik a nagybányai, később

a vásárhelyi regionális központokon túl egyfelől Nyugatra – főleg Párizsra – figyeltek, másfelől pedig Bukarestre, ahol nem egy alkalommal ki is állítottak.

Nem segített ezen az anyaországtól való elszakadási folyamaton az sem, ahogy a magyar kritika fogadta, illetve felemásan fogadta vagy nem fogadta az erdélyieket: Szervátusz Jenőt például dicsérték itteni kiállítása alkalmából, de az egykorú források tanúsága szerint ebben a dicséretben erősen benne volt az „egzotikus vadállat” iránti csodálat is, míg a Nyugat nem közölte Áprilyék nemzedékét, a kritika levágta vagy fanyalagva vizsgálta műveiket, csak az amúgy erdélyi származású Kádár Erzsébet egymaga írt negatív recenziót Wass Albertről és Bánffyról – legalább Tamásit dicsérte.

A vita a harmincas évek közepére elmergesedett, ahogy Schöpflin írja 1935-ben: „Jancsó Elemér multkori cikke az erdélyi irodalomról, amely magas igények színvonaláról tett kísérletet az erdélyi magyar írók eddig elért eredményeinek értékelésére, úgy látjuk, a sértődés felszisszenését váltotta ki odaát, az érdekelt írók körében. Erre mutat az az ingerült hangú, kötekedő polemikus cikk, amely az Erdélyi Helikon májusi számában úgyszólván mondatról-mondatra cáfolja Jancsó cikkét”, sőt az írás szerint a Nyugatot egyenesen „az erdélyi irodalommal újabban nem éppen rokonszenvező folyóiratnak” aposztrofálja az erdélyi lap névtelen szerzője.

Paradox helyzet, hiszen a trianoni döntésre való reakcióként ebben az időben Erdély eközben a közbeszéd fókuszában volt, az iskolások is a revízió vágyának dalait énekelték, s ahogy Schöpflin megállapította, az erdélyi szerzőkről, „műveik nagy része a magyarországi közönség részéről szinte példátlan kedveltségben részesül s a napisajtó túlnyomó része mindig kész az érdekükben megfújni a magaslatlás harsonáit”. Ami egyáltalán nem tesz jót nekik – jegyzi meg bölcsen.

Aki mindenáron opozíciókban kívánja vizsgálni a világot, hamar labirintusba kerülhet – egyáltalán nem jelenthető ki ugyanis, hogy az archaikus-népi-nemzeti-magyar erdélyiek és az urbánus, pesti, internacionalista városi írók ellentétéről volna szó. Hogy mást ne említsünk, a kolozsvári Korunk, amely 1926-ban indult, a kor egyik legprogresszívebb folyóirata volt, s amelyben Kassák Lajos -, akinek Ma című lapját betiltották Pesten – először publikálta Az izmusok történetének első változatát, a cikkeket pedig – a húszas években! – Malevicsről, Chagall, Picasso és Braque műveiről szoltak, és szerzőjük volt Walter Gropius. (Az 1957-ben újraindult lap 1989-ig élt.)

Hajlamosak lennénk inkább arra fókuszálni, hogy az anyaországiaknak s főleg a nyugatosoknak egész egyszerűen más nézőpont s ebből adódóan más realitás jutott, mint az erdélyieknek, akik a húszas évektől folyamatosan igyekeztek újradefiniálni identitásukat, elsősorban a történelmi regényen keresztül (Ligeti Ernő, Kacsó Sándor, Szántó György), majd a harmincas évektől megkísérelték feltárni azokat az okokat is, amelyek a trianoni döntésig vezettek – ezen kísérletek közül művészi-esztétikai értelemben a leginkább Bánffy Miklós 1934–40-ben írt Erdély-trilógiája bizonyult maradandónak.

Erdély visszacsatolásakor aztán nemcsak esztétikai-irodalmi értelemben, de egyéb módon is konfliktusba került az erdélyi szel-

lemi elit és az anyaország: 1942-ben a helikonosok már hivatalosan tiltakoztak, amiért Horthy hivatalnokai a helyi viszonyokat nem ismerő ejtőernyősökkel rakták tele Erdélyt, akik semmibe veszik a helyi realitást és a helyi szellemi elit tanácsait.

Így járt Tamási Áron is, aki hiába tett javaslatot már a visszatérés előtt egy regionális Szellemi Tanács és az Erdélyi Szövetség felállítására, hogy aztán 1942-ben az Erdélyi jelenésben leszögezte: „A szív megkapta a sorstól a hazatérés legnagyobb ajándékát, de a szellem mostoha sorsra száműzetett.”

Miközben a Nyugat és a Helikon közt a viszony hűvössé vált, a politika és a közélet irányítói mindent megtettek az erdélyi művészek legitimációjáért: a negyvenes években nemcsak Wass Albert, de Tompa, Reményik és Tamási Áron is Baumgarten-díjat kapott.

Az anyaország ily módon egyszerre tartotta távol és fogadta be az erdélyi írók nagy részét, de egyetlenegy közülük vita nélkül átvitte a határt, és örökre beírta magát a magyar irodalomtörténetbe: Tamási Áron volt az.

Grendel Lajos irodalomtörténetében úgy fogalmaz, noha Tamásit székely íróként tartjuk számon, regionalizmust emlegetni vele kapcsolatban csak részben indokolt, ugyanis életműve épp arra példa, hogy provinciális epikai anyagból is építhető egyetemes regényvilág.

„Aki Tamási műveiben csupán a székelyek furfangos észjárását, netán góbéságát, nyelvi kifejezőmódjuk képi telítettségét (...) veszi észre, Tamási művészetének csupán a felszínevel ismerkedik meg.”

Grendel a nyomor, a miszticizmus, a katolicizmus, az indulat, az expresszionizmus, a tündéri realizmus és a komor naturalizmus kulcsszavaival írja körül a Tamási-féle világot. (Kézenfekvőnek tűnne az Óbudán kívül – a városrészt példaeértékűen őrzi az emléket – méltatlanul mellőzött Gelléri Andor Endre „tündéri realizmusával” összevetni egyszer Tamásiét: végtelenül izgalmas kísérlet lehetne a székely kisember és a külvárosi magyar-zsidó kisemberek korabeli világának összehasonlítása, különösen a két remek író művészetében – minden bizonnyal közelebb vinne a kor teljességének megértéséhez.)

Miközben máig a harmincas évekből Ábel trilógia a legismertebb – amelynek a közvélekedéssel ellentétben egyenlő színvonalúak az egyes kötetei, jegyzi meg Féja Géza az 1977-es kiadás utószavában, vehemensen védve az Ábel Amerikámban -, Grendel úgy véli, a nagy mű valójában a kevésbé ismert Jégtörő Mátyás, amely szintén egy trilógia első könyveként íródott, s amelyen nyomot hagyott a buddhista gondolkodás is. A történet szerint a Mátyás testébe érkező szellem előbb különböző létformákat él végig, így lesz a gyermeket váró pár környezetében őket segítő számtalan állat, pók, méh, szarka, bagoly, róka, mielőtt megszületne. Az ábeli világot a Jégtörő Mátyásban minduntalan csodák színesítik, egyfajta mágiikus-bölcseleti jelleget is adva a műnek.

Ez az, amivel az anyaországi kánon soha nem tudott, és szemmel láthatóan ma sem tud mit kezdeni.

A második világháború után aztán ismét új helyzetbe került a romániai magyar irodalom. A transzilvánizmus eszméjét felváltotta a szocialista testvériség, és a két világháború között elindult folyamat, a Romániába való integ-

rálódás immár véglegessé vált. Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád neve jelzi ezt a korszakot, amely korántsem egységes: az ötvenes-hatvanas évek romániai realitása nem azonos a hetvenes évekkel és a nyolcvanas évek elviselhetetlen, gyilkos diktatúrájával, ennek megfelelően pedig a szűk fél-század helyi realitásába szorított és arra reflektáló írók sorsa és művészete sem tárgyalható úgy, hogy nem vesszük figyelembe azt a hatalmas különbséget, ami mondjuk az 1960-as és az 1984-es Románia között volt.

Jól látható ez Sütő András életpályáján is, akit Grendel korosztálya legismertebbjeinek nevez. Sütő 1970-ben robbant be az Anyám könnyű álmot ígér című kötetével, amelyről nehéz eldönteni, hogy regényként, szociográfiaként vagy önéletrajzként kezeljük, csakúgy, mint Kuncz Aladár Fekete kolostora esetében.

Kulcsár-Szabó Ernő Illyés Gyula műveiben véli megtalálni a Sütőével párhuzamos világot, ahogy írja, mindkettejüknél a valóság áll a középpontban, és mindketten kísérleti elemekből építkeznek. Ugyanakkor Sütő az említett művével mintegy átformálta az erdélyi prózahagyományt, új mértéket is állított.

Görömbei András és Kulcsár-Szabó egyetért abban, hogy a Ceaușescu-éra keserű tapasztalatai nyomán Sütő világa elkomorul, de már az Anyám könnyű álmot ígér után megjelent Rigó és apostol, valamint az Engedjétek hozzám jönni a szavakat is annak a felismerésnek a jegyében született, hogy a megmaradás záloga az anyanyelv őrzése.

Kulcsár-Szabó kissé merész ívben jut innen oda, hogy az erdélyi magyar irodalom általában véve is az őrzésre rendezkedett be, szemben az újraalkotás követelményével – az 1995-ös kötetben megjelent tanulmány megállapítását azóta felülírni látszik az idő.

Görömbei szerint Sütő és kortársai prózai műveiben és a drámákban eleinte valóban az értékörzés szándéka dominált, ám az egyre abszurdabbá váló diktatúrában már erre sem volt lehetőség: a nyolcvanas években az író már csak az anyaországban publikálhatott, az őrzéstől pedig kényszerűen jutott el a szó szoros értelmében vett létharcig. Nem véletlenül a menekülés és a maradás közti választás a legismertebb drámája, az Advent a Hargitán témája – saját családtagjai is elhagyták az elmebeteg diktátor országát.

Ekkor már nem az őrzés, hanem a csak azért is ottmaradás vagy az egyéni boldogulás és a magyarként és román állampolgárként mindennap lefolytatott harc feladása és a menekülés közti döntés volt a valódi kérdés. Ez volt a hajnali sorok, a naponkénti házkutatások, az okmányokban a hatóságok által románra átírt magyar személynevek, a családtagok mint beszervezett ügynökök és a liszt híján éjszakra vízbe áztatott makaróniból sült palacsinta Romániája. Ahonnan az életük kockázatásával, vonat tetején, siklóernyővel, biciklivel menekültek azok a magyarok, akiket aztán a kilencvenes években az anyaországi magyarok nemegyszer voltak szívesek lerománózni...

Aztán, 1989-ben új fejezet kezdődött, nemcsak a romániai magyar irodalom történetében, de az anyaországi szellemi tér és a romániai magyar kultúra viszonyrendszerében is.

GRASSELLY LILI

Képirás (22.)

Grosschmid Géza és gyermekei, a négy furcsa testvér kontinenseken és történelmi korokon átívelő családtörténete a földmérő és királyi jegyző ősoktól az öngyilkosságba menekülő poétáig

Egy szász familia Kassáról

A kassai Grosschmid Géza (1872–1934) neve ma már jóval kevésbé – vagy egyáltalán nem – ismert köztudatunkban, közéletünkben, közgondolkodásunkban, mint négy gyermeke közül a két világhírűvé vált fiáé, Márai Sándoré és Radványi Gézáé. Grosschmid Géza pedig valóban ismert és fontos személyiség volt életében, kassai környezetében, nemesi származású királyi közjegyzőként, aki egy ideig a város jogáskamarájának elnökeként is tevékenykedett, sőt Trianon után is aktív szerepet vállalt az akkor már csehszlovákiai magyarság politikai életében. Elsősorban a közéleti szerepet újságíróként és riporterként ugyancsak vállaló – később mégis filmrendezőként ismertté vált – azonos nevű Géza fia számára volt fontos, hogy megkülönböztesse magát édesapjától, ezért ő apai nagyanyja leánykori vezetéknévét vette fel, s így lett belőle Radványi Klementina (1841–1898) tiszteletére Radványi Géza (1907–1986). A nemesi Grosschmid család nevében a „Márai” melléktagot viselte, ezért hát Márai Grosschmid Sándor Károly Henrik már első publikációiban is a Márai Sándor (1900–1989) névformát használta, ekképp jegyezzük hát máig is.

Grosschmid Gézának azonban mintha nyoma veszett volna közéletünkben, valahogy mintha elkallódott volna alakja a körülrajongott fiai iránti érdeklődés őserdejében, az itt látható ritka felvételt is csak Furkó Zoltán tette közzé róla a Püski kiadó gondozásában megjelent Márai Sándor üze-

nete című kötetében. Más felvételt nemigen találunk az édesapáról, hiába is lapozgatjuk a szakkönyveket, irodalomtörténeteket, történelmi feljegyzéseket, vagy hiába koptatjuk naphosszat az internetes keresőket, pedig Grosschmid Gézának igen jelentős szerepe volt a két, világhírnévre szert tett fia – és két testvérük – neveltetésében. A könyv szerzője így ír a Máraival való San Diegó-i találkozásáról: „A beszélgetés nagyon kellemes hangulatban folyik. Márai, bár tudom, a bort jobban kedveli, most sört szüröcsölget, s engem is többször kínál. Ahogy sötétedik, egyre élénkebb lesz, látszik, hogy az esti és éjszakai olvasgatás a megszokott életmódja, az esti meditációk idején igazán éber. Marasztal. Indulnék, barátaim szerint elég veszélyes a városban, különösen itt, a nagy erdős park szélén, egyedül mászkálni. A kedves invitálásnak azonban nem lehet ellenállni: csaknem éjfélig beszélgetünk. Szóba kerül, mennyi cikk és tanulmány jelent meg az elmúlt évben róla Magyarországon. Megkérdezem: ismeri-e azokat? Nem éri váratlanul a kérdés” – írta kötetében Furkó Zoltán. S történt mindez – bár pontos időpont-meghatározás nem található a kötetben – talán valamikor 1988-ban, s akkor is nyáron vagy legalábbis az esztendő második felében. Márai Sándor pedig a következő februárban főbe lőtte magát ugyanabban a San Diegó-i otthonában, ahol Furkó Zoltánnal is csaknem éjfélig beszélgetett a nagy, erdős park szélén.

De még így is, Grosschmid Géza legidősebb gyermekeként is összes testvérét túlélte: húga, a másodszületett Grosschmid Katalin, vagyis későbbi, immár férjezett nevén Jetts Gyuláné (1904–1985), a már említett Radványi Géza, a nagyszerű, Valahol Európában című korszakos jelentőségű film rendezője és a legfiatalabb Grosschmid Gábor ügyvéd (1909–1985) ekkorra már elhalálozott. Közös felmenőik polgári származású szászok voltak, „apai őseim Németországból jöttek háromszáz év előtt, aztán mindegyikük magyar férfiakkal-nőkkel házasodott és ott élt, apám keveset tudott németül, a magyaron kívül más nyelvet nem tudott” – idézi Márai Sándor szavait a szerző. A négy testvér dédapja, Grosschmid János földmérő (1778–1849) II. Lipót magyar királytól 1790. november 18-án kapott nemességet és családi címet. A minderre oly büszke Márai Sándor pedig a Püski kiadó gondozásában közreadott beszélgetésben azonban már így fogalmazott: „Vannak az életben kikerülhetetlen dolgok. Én például egyedül maradtam. A család, a pályatársak, a kortársak sorra elmentek, lehet, azért maradtam utoljára, hogy becsukjam az ajtót... A fiatalabbaknak esélyeik vannak!” Majd fogta fegyverét, és mintegy az ajtót becsukván, a ravaszt meghúzva édesapja, testvérei, a család, a pálya- és kortársak után indult. Nos, az pedig, hogy ezek a bizonyos fiatalabbak mihez kezdtek az itt említett esélyekkel, már csak az ő felelősségük. (SZPA)